

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФАКУЛЬТЕТ СУСПІЛЬНИХ НАУК
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ І ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

ВИПУСК П'ЯТИЙ

УЖГОРОД – 2018

УДК 32 (063)
ФО ЛО
А 43

Редакційна колегія:

Асланов Стеллас Антипович – доктор політичних наук, доцент
Вегеш Микола Миколайович – доктор історичних наук, професор,
відповідальний за випуск
Лендзел Мирослава Олександрівна – доктор політичних наук, професор
Остапець Юрій Олександрович – доктор політичних наук, професор
Палінчак Микола Михайлович – доктор політичних наук, професор
Червеняк Кристина Тарасівна – секретар

Рецензенти:

Климончук Василь Йосипович – доктор політичних наук, професор
(Прикарпатський національний університет імені В. С. Стефаника);
Олашин Микола Васильович – кандидат історичних наук, доцент
(Ужгородський національний університет).

Друкується за рішенням Вченої ради факультету суспільних наук
Ужгородського національного університету від 25 червня 2018 року

До п'ятого випуску наукового збірника «Актуальні проблеми політичної науки» увійшли матеріали про електоральні процеси в Україні, дослідження проблематики впливу регіональних чинників на діяльність політичних партій, особливості реалізації концепції «Русского мира». Значна увага приділяється вивченню інституційних засад стратегування регіонального розвитку, адміністративного реформування тощо.

Видання розраховане на викладачів, аспірантів і студентів політологічних спеціальностей, всіх, кого цікавить політологічна проблематика.

© Актуальні проблеми політичної науки. Випуск п'ятий. 2018

ЗМІСТ

Вегеш М., Горват Л. – І. Закарпаття напередодні Другої світової війни: геополітичні аспекти.....	4
Богачев Р. Теоретико-методологічне підґрунтя процесів самоорганізації в регіональному вимірі	58
Головченко В. Вплив регіональних чинників на діяльність політичних партій в Україні	69
Кічера В. Державна релігійна політика в Україні: регіональний вимір.....	80
Данко С. Особливості реалізації концепції «Русского мира» на Закарпатті	96
Жаліло Я., Снігова О. Щодо інституційних засад стратегування регіонального розвитку в Україні.....	104
Каріх І. Регіональний вимір державної гуманітарної політики: мовне питання.....	113
Литвин В. Регіональні особливості теоретизації і вибору напівпрезидентської системи державного управління в країнах Центрально-Східної Європи	127
Рогач О, Менджул М. Порухення територіальної цілісності України та внутрішні міграційні процеси: окремі проблеми та шляхи їх вирішення.....	146
Трачук П. Адміністративне реформування місцевої публічної влади	154
Колодій М. Особливості проведення гендерного аналізу політик і програм У сфері публічного управління: методичний аспект.....	162
Вегеш І. Концепт масового суспільства у теорії психоаналізу	171
Вегеш М. Український політолог Володимир Горбатенко.....	179
Вегеш М. Науково-популярні книги Юрія Фатули про участь закарпатців у Першій світовій війні	183

**РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕОРЕТИЗАЦІЇ І ВИБОРУ
НАПІВПРЕЗИДЕНТСЬКОЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО ПРАВЛІННЯ В
КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ**

The research shows that the concept of semi-presidentialism is not unified in its definitive and verification context, because it dichotomizes onto maximalist (classical, "Duvergerian", relational) and minimalist (modern/post-classical, "post-Duvergerian", dispositional) paradigms. This fact is critical and distinctive, because scientists have different approaches to determining semi-presidentialism in specific countries and regions and enjoy various theoretical and methodological basis, leading to various essential and comparative consequences. The stated problems clearly demonstrate the situation around theorizing, selection and allocation regional cases of semi-presidentialism in Central and Eastern European countries. These cases are often dichotomous and they oppose or combine minimalist and maximalist definitions of semi-presidentialism, largely due to the peculiarities of the theoretical and methodological field of new Political Science' schools, which only recently begun to explore and operationalize the concept of semi-presidentialism in the analyzed region. It is also noticeable an etymology diversification of semi-presidentialism in some countries of Central and Eastern Europe, which is due to the fact that their systems of interinstitutional relations in the triangle "president – cabinet – legislature" generally have a much weaker institutions of presidents (the power of president is a key difference between minimalist and maximalist definitions of semi-presidentialism) than classical cases of this system of government in the rest of the world. As a result, it was decided to offer an updated/synthetic definition of semi-presidentialism and to apply/verify it on the example of Central and Eastern European countries.

Політична теорія та практика свідчать, що проблематика вибору форми та системи державного правління, зокрема в різних регіонах світу, у тім числі і в країнах Центрально-Східної Європи, є однією із засадничих та визначальних у поступі й розвитку національних держав. Але не менш актуальною виявляється й проблематика регіонального розуміння та верифікації різних форм і систем державного правління на прикладі певного інституційного середовища. Річ у тім, що різні підходи до дистинкції систем державного правління можуть генерувати некогерентні висновки, які не завжди співпадають і не дозволяють теоретично уніфікувати знання про між інституційні відносини, до прикладу, в трикутнику "президент – уряд – парламент".

Це чи не найбільшою мірою властиво в контексті теоретизації, операціоналізації, вибору та верифікації напівпрезидентської системи державного правління, зокрема в країнах Центрально-Східної Європи. Річ у тому, що за період від 1970 р. і до сьогодні в політичній науці вироблено два самостійні та комплексні підходи до теоретизації напівпрезиденталізму –максималістський (класичний, "дювержівський", реляційний) та мінімалістський (сучасний/посткласичний, "постдювержівський", диспозиційний) [11; 13; 30; 47]. Перший, особливо завдячуючи ідеям М. Дюверже [25, с. 166–167; 26, с. 17, 28; 27], а також таких його послідовників і критиків, як Х. Бахро, Б. Байерлейн і Е. Везер [5; 6; 86], Ж. Блондель [10], Д. Бобан [12, с. 31–33], Г. Бруннер [14, с. 82], Т. Донахью [23], О. Дюамель [24], В. Канас [16], Дж. Кері і М. Шугарт [79, с. 23], А. Лейпхарт [57, с. 126], Х. Лінц [58; 59, с. 48], Р. Мартінез [61], А. Медушевський [1], С. Мюллер [65], С. Ніно [66, с. 170], П. О'Нейл [67, с. 179, 197], П. Пактет [68, с. 153], Дж. Паскуїно [69], Дж. Сарторі [73–75], А. Сіарофф [81, с. 291], Д. Сімовіц [82], В. Стеффані [85], усереднено зводиться до дефініювання напівпрезиденталізму як системи правління, у якій: президента обирають на основі загального виборчого права; президент має досить значні повноваження; президенту протистоять прем'єр-міністри міністри, які наділені виконавчою й державною/урядовою владою і можуть лишатись на посадах тільки за умови, що парламент не виражає їм свою незгоду чи опозицію. Натомість, другий підхід (на підставі суттєвої та різносторонньої –

термінологічної, дефінітивної і сутнісної/системної – теоретико-методологічної критики першого підходу [35]), передусім зважаючи на доробки Р. Елгі [29; 34, с. 224; 35, с. 9, 13; 36, с. 13] й таких його послідовників та колег, як О. Аморім Нето і К. Стром [2], С. Мюллер [65], Д. Самюельс і М. Шугарт [72; 80], С. Скач [83, с. 6, 7], Р. Хейг і М. Харроп [42], Х. А. Чейбуб, З. Елкінс, Т. Гінсбург, Дж. Ганді та Дж. Вріланд [17–19], П. Шлейтер та Е. Морган–Джонс [76, с. 875; 77], апелює до напівпрезиденталізму як до: а) структури міжінституційних відносин, за якої поряд і одночасно передбачено посади обраного всенародним голосуванням на фіксований термін президента і колективно відповідальних перед парламентом прем'єр-міністра й урядового кабінету; б) системи державного правління, за котрої прем'єр-міністр та урядовий кабінет можуть бути подвійно відповідальними перед всенародно виборним президентом і більшістю в легіслатурі чи, натомість, моністично відповідальними лише перед більшістю в легіслатурі, однак за вимоги обов'язкової наявності інституту всенародно виборного президента.

Критично-дистинктивним у цьому зрізі є те, як вчені підходять до визначення напівпрезиденталізму в конкретних країнах та регіонах, а також те, якою теоретико-методологічною базою вони послуговуються та які це має сутнісні й порівняльно-політологічні наслідки. Так, у мінімалістському підході дослідники звикло апелюють до інституційно-процесуальних положень, які закладено в основні закони стосовно облаштування структур влади, а в максималістському підході – і до них, і до реальних (політично-поведінкових) механізмів і повноважень ключових інститутів державної влади в трикутнику "президент – уряд – парламент". Це означає, що максималістські дефініції/теоретизації напівпрезиденталізму можуть бути лише політико (поведінково) орієнтованими, тобто можуть ґрунтуватись тільки на фактичних повноваженнях політичних акторів, а можуть бути і конституційно (чи інституційно), і політико (чи поведінково) орієнтованими або базуватись на формальній (конституційній) і фактичній (політичній) природі повноважень політичних акторів та самої системи державного правління. Натомість, мінімалістські дефініції/теоретизації напівпрезиденталізму можуть бути

винятково формально (інституційно) орієнтованими, адже найперше ґрунтуються на формальній (конституційній) природі повноважень політичних акторів, а їх фактичне або політичне/поведінкове позиціонування оцінюють як допоміжне чи уточнювальне, а не дефінітивне.

Яскраво про заявлену проблематику свідчить ситуація довкола дефініювання та теоретизації, вибору та виділення регіональних кейсів напівпрезиденталізму в країнах Центрально-Східної Європи, зокрема в Болгарії, Литві, Польщі, Румунії, Словаччині, Словенії, Хорватії та Чехії. Ці кейси доволі часто дихотомують і протиставляють або суміщають мінімалістські та максималістські дефініції напівпрезиденталізму, що значною мірою зумовлено особливостями теоретико-методологічного поля нових політологічних шкіл, які в аналізованому регіоні лише недавно почали досліджувати й операціоналізувати концепт напівпрезиденталізму. Як внаслідок цього, вони сьогодні характеризуються суттєвими регіональними (особливо регіонально-лінгвістичними) особливостями верифікації і вибору теоретико-методологічних підходів до визначення напівпрезиденталізму. Приміром, як вказують М. Брунцлік і М. Кубат (які аналізують заявлену проблематику на прикладі країн Вишеградської групи, зокрема Польщі, Словаччини і Чехії [13]), деякі країни Центрально-Східної Європи верифікуються (на підставі мінімалістського підходу) в англійській політичній науці як напівпрезидентські системи (це стосується Болгарії, Литви, Польщі, Румунії, Словаччині, Словенії, Хорватії та Чехії) – йдеться про наукові доробки К. Гоецза та Г. Воллманна [40], Р. Елгі [33], Я. МакМенаміна [62, с. 122], Л. Меткалфа [63], Ф. Мілларда [64], О. Процика [70, с. 101], А. Сіароффа [81], П. Шлейтер і Е. Моргана–Джонса [77], а в неанглійській політичній науці (на підставі максималістського підходу) – звикло контраверсійно як парламентські системи (стосується передусім Болгарії, Польщі, Словаччини, Словенії, Хорватії та Чехії) – йдеться про наукові доробки Я. Буреша, Я. Хорвата, П. Джаста та М. Стефека [15, с. 66], Я. Вінтра [89; 90, с. 51–52], К. Водічки й Л. Цабади [87, с. 154], А. Герлоха, Я. Хребейка і В. Зоубека [39, с. 168], Я. Кисели й З. Куна [55; 56, с. 235], К. Кліми [48, с. 44], Л. Копечека [51], П. Спаца [84, с. 126], Я. Філіпа [38], В.

Хлоушека [43], П. Хорвата [44]. Крім того, неангломовна політологічна література доволі часто позиціонує англомовні кейси напівпрезиденталізму в Центрально-Східній Європі як відмінні варіації або "прикметники" парламентаризму, до прикладу, "парламентсько-урядова" система (А. Антошевський та Р. Хербут [3, с. 55; 4, с. 173], М. Банковіч [8, с. 176], Є. Вятр [88, с. 154], Я. Раціборські [71, с. 89–97]), "деформована і дисфункціональна парламентська система" (М. Кубат [52, с. 55]), парламентська система "з посиленням президентом" (Х. Лісічка [60, с. 48]) тощо. З іншої сторони, буває і так, що неангломовна політологічна література апелює до позначення цих кейсів не як парламентських, а, наприклад, "змішаних" і "схильних до французької моделі" (М. Каллас [46, с. 531]), "усереднених між моделлю П'ятої республіки та парламентсько-урядовою моделлю" (Р. Грачик [41, с. 90]), "гібридів раціоналізованого парламентаризму та напівпрезиденталізму" (А. Антошевський [3, с. 50], Я. Кисела [54, с. 32, 36], М. Кубат [53, с. 34–54] тощо), "частково парламентських, але частково непарламентських" (Я. Чайовські [21, с. 12–13]), "перехідних від парламентаризму до напівпрезиденталізму" (Л. Копечек і Й. Млечек [50, с. 75]), "тяжкіючих до парламентсько-президентської системи" (Є. Ціапала [20, с. 39]) тощо. Значно рідше англомовні вчені, зокрема Т. Бейліс [9], Д. Дербішер та Я. Дербішер [22], Ф. Кокер [49], Т. Седеліус та Й. Екман [78], П. Шлейтер та Е. Морган-Джонс [77, с. 673] тощо, іменують так і системи країн Центрально-Східної Європи ненапівпрезидентськими та, відповідно, неангломовні вчені, зокрема М. Банковіч [7, с. 174] та К. Ясієвич [45, с. 147], – напівпрезидентськими. Загалом, така етимологічна диверсифікація у контексті систем державного правління деяких країн Центрально-Східної Європи зумовлена тим, що перераховані системи міжінституційних відносин у трикутнику "президент – уряд – парламент" зазвичай характеризуються значно слабшими інститутами президентів (а сила повноважень президента є ключовою індикативною різницею мінімалістського і максималістського означень напівпрезиденталізму), ніж класичні кейси цієї системи правління в інших регіонах світу.

Окрім того, такий стан речей відповідає усередненим результатам поступу політичної науки, який так і не зумів подолати значного розмежування в розумінні напівпрезидентської систем державного правління. У країнах, де політична наука давно інституціоналізована (за винятком Франції [28]) превалює мінімалістський підхід додефініювання напівпрезиденталізму, який найчастіше асоціюється з англومовними дослідженнями. Натомість, у країнах, де політична наука лише нещодавно зародилась та перебуває на шляху свого становлення, традиційно простежується превалювання максималістського підходу до дефініювання напівпрезиденталізму чи його суміщення з мінімалістським підходом, які сумарно частіше асоціюються із неанглومовними дослідженнями. Відповідно, у першому випадку система державного правління звикло визначається як комбінація конституційних і/чи політичних факторів у системі міжінституційних відносин в трикутнику "глава держави – уряд – парламент", а в другому випадку – звикло як комбінація переважно політичних та поведінкових факторів, які передусім визначають силу повноважень президентів [69, с. 129; 74, с. 131–135; 80]. Це відповідає теоретико-методологічному висновку Р. Еллі [30; 34, с. 224–225], згідно якого напівпрезиденталізм за своєю дефінітивною природою може: а) визначатись тільки на підставі фактичних повноважень політичних акторів/абореляційних властивостей типів систем правління; б) визначатись винятково на підставі формальних конституційних механізмів систем правління із реальними повноваженнями політичних акторів або диспозиційних та реляційних властивостей між інституційних відносин; в) визначатись лише на основі диспозиційних властивостей систем правління. Тим не менш, узагальнено теоретико-методологічний і емпіричний аналіз дає змогу зрозуміти, що попри існування значного масиву англومовної та неанглومовної наукової літератури, присвяченої вивченню напівпрезиденталізмів країнах Центрально-Східної Європи, у середовищі вчених й до сьогодні немає уніфікованого погляду на сутність цієї системи державного правління й, відповідно, немає чіткого та системного розмежування різних держав з напівпрезидентською,

президентською і парламентською системами державного правління, який був би надійним у формальному конституційно-інституційному та фактичному політико-поведінковому зрізі.

Врахування цього, а також намагання відстежити особливості і причини вибору систем державного правління в країнах Центрально-Східної Європи, підштовхує нас до здійснення спроби синтезування мінімалістського і максималістського підходів до дефініювання напівпрезиденталізму. Це важливо в силу того, що цій підставі можна об'єднати теоретико-методологічні вектори кожного з підходів: тяжіння до норм права – у мінімалістському трактуванні напівпрезиденталізму і тяжіння до політичної практики – у максималістському трактуванні напівпрезиденталізму. Більше того, це дозволяє запропонувати оновлене/синтетичне дефініювання напівпрезиденталізму, помістити його в подвійну структуру феномену системи державного правління – конституційно-правову (чи формальну) та політично-поведінкову (чи фактичну) – та якомога цілісніше об'єктивувати цей концепт і наділити його диспозиційними (а не реляційними) атрибутами. Відповідно, вирішено трактувати напівпрезиденталізм як систему державного правління, у якій обов'язково повинні виконуватись три відокремлені дефінітивні атрибути/ознаки: 1) наявність інституту/посади президента (не важливо, чи одноособового або колективного, але обов'язково як глави держави, хоч можливо як глави держави, так і як глави виконавчої влади), який отримує владу на фіксований термін на підставі прямих чи непрямих всенародних (не в легіслатурі) виборів і не є відповідальним перед легіслатурою; 2) наявність інститутів/посад прем'єр-міністра (не обов'язково як глави виконавчої влади, але обов'язково як глави уряду) та урядового кабінету, які не отримують владу на фіксований термін на підставі прямих чи непрямих всенародних (не в легіслатурі) виборів, однак є обов'язково колективно відповідальними (на підставі вотумів довіри і/чи недовіри) хоча б перед легіслатурою (але можуть бути колективно відповідальними і перед легіслатурою, і перед президентом); 3) суміщення/дуалізація виконавчої влади, з однієї сторони, президентом (обов'язково як главою держави), а з іншої сторони,

прем'єр-міністром(обов'язково як главою уряду) та урядовим кабінетом. Всі дефінітивні атрибути напівпрезиденталізму у такому розрізі є диспозиційними та об'єктивованими, а визначення в цілому – більш мінімалістським, аніж максималістським. Тому його накладання на країни Центрально-Східної Європи генерує виокремлення таких кейсів напівпрезиденталізму, як Болгарія, Литва, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія, Хорватія і Чехія (станом на грудень 2016 р. – див. табл. 1), що здебільшого відповідає виявленню прикладів напівпрезиденталізму в регіоні англійськими дослідниками. Хоча це зовсім не означає, що всі виявлені приклади напівпрезиденталізму в регіоні є аналогічними, бо вони можуть бути дистинктивними на підставі своїх додаткових(чи недефінітивних) – виконавчих, законодавчих, функціональних, призначальних тощо – атрибутів.

Кейси напівпрезиденталізму та їхні дефінітивні атрибути і дескриптори на прикладі країн Центрально-Східної Європи у 1990–2016 рр. (для чинних/неперервних прикладів напівпрезиденталізму – станом на грудень 2016 р., для історичних/перерваних прикладів напівпрезиденталізму – станом на вказаний у дужках рік)¹⁵⁹[37]

Країна (рік оформлення напівпрезиденталізму: істор./чинн. пр-д)	Всенародне обрання президента на фіксований термін	Фіксований термін президентських повноважень, р.	Максимальна кількість термінів президентських повноважень	Колективна відповідальність прем'єр-міністра/уряду перед парламентом	Регламентация парламентського вотуму недовіри прем'єр-міністру/уряду	Суб'єкти обрання прем'єр-міністра уряду	Суміщення/дуалізація виконавчої влади президентом та прем'єр-міністром і урядом	Статус президента як глави держави	Статус прем'єр-міністра як глави уряду
Болгарія (1991 р.: чинн. пр-д)	Так (93.1)	5 (93.1)	Не > 2 загалом (95.1)	Так (84, 108, 111, 112)	Так (84, 89, 111, 112)	Президент (і парламент) (84.6, 99.1)	Так (92, 108)	Так	Так
Литва (1992 р.: чинн. пр-д)	Так (78)	5 (78)	Не > 2 підряд + ∞ циклів (з паузами) (78)	Так + індивідуальна (84.9, 96, 101)	Так (67.9, 84.5, 101)	Президент (і парламент) (92, 84.4)	Так (77, 91)	Так	Так
Польща (1990/1992 рр.: чинн. пр-д)	Так (29)	5 (29.4)	Не > 2 загалом (29.4)	Так + індивідуальна (66, 67.1)	Так (64)	Президент (і парламент) (57)	Так (28, 53)	Так	Так
Польща (1997 р.: чинн. пр-д)	Так (127.1)	5 (127.2)	Не > 2 загалом (127.2)	Так + індивідуальна (157)	Так (158)	Президент (і парламент) (154)	Так (126.1, 148.1)	Так	Так
Румунія (1991 р.: чинн. пр-д)	Так (81.1)	5 (83.1)	Не > 2 загалом (81.4)	Так + індивідуальна (109)	Так (113, 114)	Президент (і парламент) (103)	Так (80, 107)	Так	Так
Словаччина (1999 р.: чинн. пр-д)	Так (101.2)	5 (101.2)	Не > 2 підряд + ∞ циклів (з паузами) (103.2)	Так + індивідуальна (114.1, 116.1)	Так (88; 114.1, 115, 116)	Президент (і парламент) (102.1.G, 110.1)	Так (101, 109)	Так	Так
Словенія (1991 р.: чинн. пр-д)	Так (103)	5 (103)	Не > 2 підряд + ∞ циклів (з паузами) (103)	Так + індивідуальна (114)	Так (116, 119)	Президент (і парламент) (111)	Так (102, 110)	Так	Так
Хорватія (1991/2000 рр.: чинн. пр-д)	Так (94)	5 (94)	Не > 2 загалом (94)	Так + індивідуальна (115)	Так (115)	Президент (і парламент) (98/109)	Так (93, 108)	Так	Так
Чехія (2012 р.: чинн. пр-д)	Так (54.2, 58)	5 (55)	Не > 2 підряд + ∞ циклів (з паузами) (57.2)	Так + індивідуальна (62.A, 68, 74)	Так (62.A, 72)	Президент (і парламент) (68.2)	Так (54, 67.2, 68.2)	Так	Так

¹⁵⁹ Цифри в дужках вказують на статтю національної конституції, яка підтверджує виокремлений атрибут і дескриптор напівпрезиденталізму.

Дистинктивними також виявляються і причини вибору напівпрезидентської системи державного правління в ті чи інші історичні періоди розвитку країн регіону. Загалом, як зауважують Х. Лінц [59] і М. Шугарт [80, с. 344], Центрально-Східна Європа не стала "варіатором" розвитку політичного/інституційного процесу впродовж "третьої" (навіть "четвертої") хвилі демократизації, коли інтерес до напівпрезиденталізму виявився максимальним. Однак, як свідчить політична практика, більшість країн Центрально-Східної Європи, зокрема Болгарія, Литва, Польща, Румунія, Словенія і Хорватія, стали напівпрезидентськими/прийняли напівпрезидентські конституції відразу після колапсу Радянського Союзу і системи Варшавського договору (тобто в 1990–1992 рр.). І лише в Словаччині й Чехії напівпрезиденталізму конституційно-політичне життя було інкорпоровано відповідно у 1999 та 2012 рр. Поряд із цим, можна виокремити кілька предикторів вибору й імплементації напівпрезиденталізму в країнах регіону, які інкорпорують ті або інші дефінітивні атрибути цієї системи державного правління: а) запровадження інституту всенародних виборів глави держави як акту політичного компромісу політичних еліт перехідного/транзитного періоду (Болгарія, Литва, Польща і Словенія); б) запровадження інституту слабкого (номінального) або сильного всенародно виборного глави держави як результату розуміння політичною елітою (колишньою комуністичною більшістю) відповідно своєї неспроможності (Болгарія і Словенія) або спроможності (Румунія і Хорватія) перемогти на демократичних виборах; в) запровадження інституту слабкого, однак всенародно виборного глави держави як унаслідування модифікованої історичної традиції (Словаччина та Чехія); г) запровадження інституту всенародно обраного глави держави для спрощення його обрання та/чи посилення повноважень (Словаччина) [31; 32].

Всі перераховані предиктори традиційно відповідали завданням прийняття нових або оновлення чинних конституцій країн Центрально-Східної Європи на шляху і відповідно до вимог їхньої демократизації. Відповідно, той факт, що в умовах такої системи державного правління президента обирають всенародно, а урядовий кабінет обов'язково колективно відповідальний перед всенародно обраною легіслатурою, за визначенням генерує сприйняття політичного режиму в умовах напівпрезиденталізму

як максимально демократичного і легітимного. Але це водночас означає, що вибір на користь напівпрезидентської системи державного правління є більше, аніж просто результатом тиску з боку громадськості, а й наслідком врахування політичною елітою внутрішніх міжінституційних ризиків і переваг. Саме тому вибір напівпрезиденталізму може узгоджуватися з нестабільним бажанням політичної еліти посилювати мандат одноособової виконавчої влади та створювати умови для сильного одноособового лідерства (як у Польщі і Хорватії) або ж посилювати мандат колективної виконавчої влади та створювати умови для послаблення одноособового лідерства (як у Болгарії і Словенії) [28].

Важливо і те, що вибір напівпрезиденталізму в конституційній площині країн Центрально-Східної Європи виявився максимально зручним, адже його накладання на "конституційний хаос" за результатами несподіваного колапсу Радянського Союзу й отримання/відновлення повноцінної незалежності країнами регіону максимально швидко та лояльно відповідало викликам демократизації. Іншими словами, вибір саме напівпрезиденталізму значною мірою виявився наслідком типового для регіону конституційного ефекту "ланцюгової реакції" на події початку 90-х років ХХ ст. Але цей ефект було би недостатньо, якби не конкретні умови політичного/інституційного розвитку в країнах регіону. Зокрема, врахування того факту, що в частині кейсів напівпрезиденталізм був водночас і інституційним вибором нових держав, і способом обслуговування цілей політичної еліти. А річ у тому, що після колапсу системи Варшавського договору впливовими/визначальними й надалі залишились атрибути парламентської/квазіпарламентської системи державного правління. Як наслідок цього, напівпрезиденталізм виявився зручним варіантом компромісу між ідеями та прихильниками президенталізму і парламентаризму. Окрім того, очевидно, що поширення напівпрезиденталізму в країнах Центрально-Східної Європи стало саме конкретно-регіональним і/чи культурно-політичним феноменом.

1. Медушевский А. Президент и правительство : как стабилизировать дуалистическую систему. *Русский журнал*. 2008. № 2. С. 70–77.

2. Amorim Neto O. Breaking the parliamentary chain of delegation : Presidents and non-partisan cabinet members in European democracies / Octavio Amorim Neto, Kaare Strøm // *British Journal of Political Science*. 2006. Vol. 36. No. 4. P. 619–643.
3. Antoszewski A. *System polityczny RP* / Andrzej Antoszewski. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2012. 320 s.
4. Antoszewski A. *Systemy polityczne współczesnej Europy* / Andrzej Antoszewski, Ryszard Herbut. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2012. 358 s.
5. Bahro H. Das semipräsidentielle System – «Bastard» oder Regierungsform sui generis? / Horst Bahro, Ernst Veser. *Zeitschrift für Parlamentsfragen*. 1995. Nr. 26. S. 471–485.
6. Bahro H. Duverger's Concept : Semi-Presidential Government Revisited / Horst Bahro, Bernhard Bayerlein, Ernst Veser. *European Journal of Political Research*. 1998. Vol. 34. P. 201–224.
7. Bankowicz M. *Prezydentury* / Marek Bankowicz. Krakow: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2013. 169 s.
8. Bankowicz M. *Transformacje konstytucyjnych systemów władzy państwowej w Europie Środkowej* / Marek Bankowicz. Krakow: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2010. 236 s.
9. Baylis T. Presidents versus Prime Ministers: Shaping Executive Authority in Eastern Europe / Thomas Baylis. *World Politics*. 1996. Vol. 48. No. 3. P. 297–323.
10. Blondel J. Dual Leadership in the Contemporary World : A Step towards Executive and Regime Stability / Jean Blondel. *Comparative Government and Politics : [Essays in Honour of S. E. Finer]* / Dennis Kavanagh, Samuel Edward Finer, Gillian Peele. Boulder : Westview Press, 1984. 247 p.
11. Boban D. «Minimalist» concepts of semi-presidentialism : are Ukraine and Slovenia semi-presidential states? / Davor Boban. *Politicka misao*. 2007. Vol. 44. No. 5. P. 155–177.
12. Boban D. *Polupredsjednički sustavi Rusije i Poljske* / Davor Boban. Zagreb : Fakultet političkih znanosti, 2011. 296 s.
13. Brunclik M. Contradictory Approaches : Discussing Semi-Presidentialism in Central Europe / Milos Brunclik, Michal Kubat. *Analele Universității din București. Seria Științe Politice*. 2016. Vol. 18. No. 1. P. 67–79.

14. Brunner G. Präsident, Regierung und Parlament : Machtverteilung zwischen Executive und Legislative / Georg Brunner. Luchterhandt O. Neue Regierungssysteme in Osteuropa und der GUS : Probleme der Ausbildung stabiler Machtinstitutionen / Otto Luchterhandt. Berlin : Berlin Verlag Arno Spitz, 1996. S. 63–114.
15. Bures J. Česká demokracie po roce 1989. Institucionální základy českého politického systému / Jan Bures, Jakub Charvat, Petr Just, Martin Stefek. Praha: Grada, 2012. 528 s.
16. Canas V. The Semi-Presidential System / Vitalino Canas. *ZaöRV*. 2004. Vol. 64. P. 95–124.
17. Cheibub J. A. Beyond Presidentialism and Parliamentarism / José Antonio Cheibub, Zachary Elkins, Tom Ginsburg. *British Journal of Political Science*. 2014. Vol. 44. No. 3. P. 515–544.
18. Cheibub J. A. Democracy and Dictatorship Revisited / José Antonio Cheibub, Jennifer Gandhi, James R. Vreeland. *Public Choice*. 2010. Vol. 143. No. 1. P. 67–101.
19. Cheibub J. A. Presidentialism, Parliamentarism, and Democracy / José Antonio Cheibub. New York : Cambridge University Press, 2006. 224 p.
20. Ciapala J. Prezydent w systemie ustrojowym Polski (1989–1997) / Jerzy Ciapala. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 1999. 423 s.
21. Czajowski J. Organy naczelne Rzeczypospolitej w swietle Ustawy Konstytucyjnej z 17 pazdziernika 1992 / Jacek Czajowski. Krakow: Księgarnia Akademicka, 1993. 85 s.
22. Derbyshire D. Political Systems of the World / Denis Derbyshire, Ian Derbyshire. New York: St. Martin's Press, 1996. 698 p.
23. Donahue T. Can presidential systems be just? / T. J. Donahue. *UNAM* : Institute for Philosophical Research. Working Paper. September 18, 2007. 31 p.
24. Duhamel O. Remarques sur la notion du régime semi-présidentiel / Oliver Duhamel // Colas D. Droit, Institutions et Systèmes Politiques – Mélanges en Hommage à Maurice Duverger / Dominique Colas, Claude Emeri. Paris : Presses Universitaire de France, 1988. S. 581–590.
25. Duverger M. A New Political System Model : Semi-Presidential Government / Maurice Duverger. *European Journal of Political Research*. 1980. Vol. 8. No. 2. P. 165–187.

26. Duverger M. *Échec au roi* / Maurice Duverger. Paris : Albin Michel, 1978. 249 s.
27. Duverger M. *Institutions politiques et droit constitutionnel* / Maurice Duverger. Presses universitaires de France, 1970. 872 s.
28. Elgie R. Duverger, Semi-presidentialism and the Supposed French Archetype / Robert Elgie. *West European Politics*. 2009. Vol. 32. No. 2. P. 248–267.
29. Elgie R. Semi-Presidentialism: An Increasingly Common Constitutional Choice / Robert Elgie. Elgie R. *Semi-Presidentialism and Democracy* / Robert Elgie, Sophia Moestrup, Yu-Shan Wu. Springer, 2011. P. 1–20.
30. Elgie R. Semi-Presidentialism : Concepts, Consequences and Contesting Explanations / Robert Elgie. *Political Studies Review*. 2004. Vol. 2. No. 3. P. 314–330.
31. Elgie R. Semi-presidentialism in Central and Eastern Europe / Robert Elgie, Sophia Moestrup. Manchester: Manchester University Press, 2008. 296 p.
32. Elgie R. *Semi-presidentialism in Europe* / Robert Elgie.– Oxford: Oxford University Press, 1999. – 336 p.
33. Elgie R. *Semi-Presidentialism: Sub-Types and Democratic Performance* / Robert Elgie. – Oxford: Oxford, 2011. – 296 p.
34. Elgie R. The classification of democratic regime types : conceptual ambiguity and contestable assumptions / Robert Elgie. *European Journal of Political Research*. 998. Vol. 33. No. 2. P. 219–238.
35. Elgie R. *The Politics of Semi-Presidentialism* / Robert Elgie. Elgie R. *Semi-Presidentialism in Europe* / Robert Elgie. Oxford : Oxford University Press, 1999. P. 1–21.
36. Elgie R. Variations on a theme : a fresh look at semi-presidentialism / Robert Elgie. *Journal of Democracy*. 2005. Vol. 16. No. 3. P. 1–21.
37. Elkins Z. *The Endurance of National Constitutions* / Zachary Elkins, Tom Ginsburg, James Melton. New York: Cambridge University Press, 2009. 272 p.
38. Filip J. *Ústavní právo České republiky : 1. Základní pojmy a instituty. Ústavní základy ČR* / Jan Filip. Brno: Masarykova univerzita, 2013. 372 s.
39. Gerloch A. *Ústavní systém České republiky* / Ales Gerloch, Jan Hrebejk, Vladimír Zoubek. Plzeň : Aleš Čeněk, 2013. 516 s.

40. Goetz K. Governmentalizing Central Executives in Post-Communist Europe: a Four-Country Comparison / Klaus Goetz, Hellmut Wollmann. *Journal of European Public Policy*. 2001. Vol. 8. No. 6. S. 864–887.
41. Graczyk R. Konstytucja dla Polski. Tradycje, doswiadczenia, spory / Roman Graczyk. Krakow, Warszawa: Znak, 1997. 268 s.
42. Hague R. Comparative Government and Politics / Rod Hague, Martin Harrop. Palgrave Macmillan, 2010. 464 p.
43. Hlousek V. Heads of State in Parliamentary Democracies: The Temptation to Accrue Personal Power / Vit Hlousek. Hlousek V. Presidents above Parties? Presidents in Central and Eastern Europe. Their Formal Competencies and Informal Power / Vit. Hlousek. Brno: Masarykova univerzita, 2013. P. 19–30.
44. Horvath P. Prezident v politickom systéme Slovenskej republiky / Peter Horvath. *Slovenská politologická revue*. 2005. Vol. 5. No. 3. S. 1–31.
45. Jasiewicz K. Poland: Walesa's Legacy to the Presidency / Krzysztof Jasiewicz. Taras R. Postcommunist Presidents / Ray Taras. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. P.130–167.
46. Kallas M. Historia ustroju Polski X–XXw / Marian Kallas. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2003. 492 s.
47. Kasapovic M. Komparativna istrazivanja semi-predsjednickih sustava u Srednjoj i Istocnoj Europi : problemi koncepcijske rastezljivosti, selekcijske pristranosti, tipologiziranja i denominiranja / Mirjana Kasapovic. *Anali Hrvatskog politoloskog drustva* 2006. 2007. № 3. S. 27–54.
48. Klima K. Vykonná moc v parlamentním systéme CR (aneb nakolik je forma vlády v CR jeste parlamentní?) / Karel Klima. Hlousek V. Vykonná moc v ústavním systéme České republiky / Vit Hlousek, Vojtěch Simicek. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy university, 2004. S.37–44.
49. Köker P. Presidential Activism in Central and Eastern Europe (CEE): A Statistical Analysis of the Use of Presidential Vetoes in the CEE EU Member States, 1990–2010 / Philipp Köker. Paper prepared for presentation at the 63rd Political Studies Association Annual International Conference. Cardiff, March 25–27, 2013.

50. Kopecek L. Different Confessions, Same Sins? Vaclav Havel and Vaclav Klaus as Czech Presidents / Lubomir Kopecek, Josef Mlejnek. Hlousek V. Presidents above Parties? Presidents in Central and Eastern Europe. Their Formal Competencies and Informal Power / Vit Hlousek. Brno: Masarykova univerzita, 2013. S.31–76.
51. Kopecek L. OdMeciara kDzurindovi. Slovenskã politika apoliticky system v prvnm desetileti samostatnosti / Lubomir Kopecek. Brno: Mezinarodni politologicky ustav Masarykovy university, 2013. 177 s.
52. Kubät M. Co je a co neni poloprezidentsky rezim a proc je dobre to vedet nejen v souvislosti s ceskou politikou / Michal Kubät. Kubät M. O komparativni politologii a soucasne ceske politice. Miroslavu Novãkovi k 60. Narozeninãm / Michal Kubat, Tomas Lebeda. Praha: Karolinum, 2014. S. 45–55.
53. Kubät M. Soucasnã ceskã politika. Co s neefektivnim rezimem? / Michal Kubät. Brno: Barrister & Principal, 2013. 119 s.
54. Kysela J. Parlament a Parlamentarismus / Jan Kysela. Syllova J. Parlament Ceske republiky / Jindriska Syllova. Praha: Linde, 2008. S. 16–49.
55. Kysela J. Presidential Elements in Government. The Czech Republic / Jan Kysela, Zdenek Kühn. *European Constitutional Law Review*. 2007. Vol. 3. No. 1. P. 91–113.
56. Kysela J. Ustavni principy, ustavni konvence a ustavni inzenyrstvi / Jan Kysela // Klima K. Pocta Jãnu Gronskemu / Karel Klima, Jiri Jirasek. Plzen: Ales Cenek, 2008. S. 121–136.
57. Lijphart A. Trichotomy or Dichotomy? / Arend Lijphart. *European Journal of Political Research*. 1997. Vol. 31. No. 1. P. 125–128.
58. Linz J. Introduction : Some Thoughts on Presidentialism in Post-Communist Europe / Juan Linz. Taras R. Postcommunist Presidencies / Ray Taras. Cambridge : Cambridge University Press, 1997. P. 1–14.
59. Linz J. Presidential or Parliamentary Democracy : Does it Make a Difference? / Juan Linz. Linz J. The Failure of Presidential Democracy / Juan Linz, Arturo Valenzuela. Baltimore and London : The John Hopkins University Press, 1994. P. 3–90.
60. Lisicka H. Ewolucja rezimu politycznego w Polsce po 1989 roku / Halina Lisicka. Antoszewski A. Demokratyzacja w III Rzeczypospolitej / Andrzej Antoszewski. Wroclaw: Wydawnictwo Uniwersytetu Wroclawskiego, 2002. S.27–50.

61. Martinez R. Semi-Presidentialism : A Comparative Study / Rafael Martinez. Paper presented at the ECPR Joint Sessions. Mannheim, March 26–31, 1999. 56 p.
62. Mcmenamin I. Semi-Presidentialism and Democratisation in Poland / Ian Mcmenamin. Elgie R. Semi-Presidentialism in Central and Eastern Europe / Robert Elgie, Sophia Moestrup. Manchester: Manchester University Press, 2008. P.120–137.
63. Metcalf L. Measuring Presidential Power / Lee Metcalf. *Comparative Political Studies*. 2000. Vol. 33. No. 5. P. 660–685.
64. Millard F. Presidents and Democratization in Poland: The Roles of Lech Walesa and Aleksander Kwasniewski in building a new polity / Frances Millard. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*. 2007. Vol. 16. No. 3. P. 39–62.
65. Müller S. Presidential Power in Semi-Presidential Systems : The Case of Romania / Sean Müller. Freiburg, 2006.
66. Nino C. Hyperpresidentialism and Constitutional Reform in Argentina / Carlos Nino. Lijphart A. Institutional Design in New Democracies : Eastern Europe and Latin America / Arend Lijphart, Carlos Horacio Waisman. Boulder : Westview Press, 1996. 265 p.
67. O’Neil P. Presidential power in post-communist Europe : the Hungarian case in comparative perspective / Patrick H. O’Neil. *Journal of Communist Studies*. 1993. Vol. 9. No. 3. P. 177–201.
68. Pactet P. Institutions politiques, droit constitutionnel / Pierre Pactet. Paris : Dalloz-Sirey, 2002. 643 s.
69. Pasquino G. Semi-presidentialism : A Political Model at Work / Gianfranco Pasquino. *European Journal of Political Research*. 1997. Vol. 31. No. 1. P. 128–146.
70. Protsyk O. Semi-Presidentialism and Post-Communism / Oleh Protsyk. Elgie R. Semi-Presidentialism and Democracy / Robert Elgie, Sophia Moestrup, Yu-Shan Wu. London: Palgrave Macmillan, 2011. P.98–116.
71. Raciborski J. System rządów w Polsce: między semiprezydencjalizmem a systemem parlamentarno-gabinetowym / Jacek Raciborski. Wiatr J. Demokracja polska 1989-2003 / Jerzy J. Wiatr. Warszawa: Scholar, 2003. S.75–97.

72. Samuels D. Presidents, Parties, and Premiers. How the Separation of Powers Affects Party Organization and Behaviour / David J. Samuels, Matthew S. Shugart. New York : Cambridge University Press, 2010. 300 p.
73. Sartori G. Comparative Constitutional Engineering : An Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes / Giovanni Sartori. New York : New York University Press, 1994. 231 p.
74. Sartori G. Comparative Constitutional Engineering : An Inquiry into Structures, Incentives and Outcomes : [second edition] / Giovanni Sartori. London : Macmillan, 1997. 217 p.
75. Sartori G. Ingegneria costituzionale comparata : Strutture, incentivi ed esiti / Giovanni Sartori. Bologna : Il Mulino, 2004. 239 p.
76. Schleiter P. Citizens, Presidents and Assemblies : the study of semi-presidentialism beyond Duverger and Linz / Petra Schleiter, Edward Morgan-Jones. *British Journal of Political Science*. 2009. Vol. 39. No. 4. P. 871–892.
77. Schleiter P. Party government in Europe? Parliamentary and semi-presidential democracies compared / Petra Schleiter, Edward Morgan-Jones. *European Journal of Political Research*. 2009. Vol. 48. No. 5. P. 665–693.
78. Sedelius T. Dilemmas of Semi-Presidentialism in Central and Eastern Europe. Intra-Executive Conflict and Cabinet Instability / Thomas Sedelius, Joakim Ekman. Paper for presentation at the XV NOpSa Conference. Tromso, August 5–9, 2008.
79. Shugart M. Presidents and Assemblies : Constitutional Design and Electoral Dynamics / Matthew S. Shugart, John M. Carey. Cambridge : Cambridge University Press, 1992. 316 p.
80. Shugart M. Semi-Presidential Systems : Dual Executive and Mixed Authority Patterns / Matthew S. Shugart. *French Politics*. 2005. Vol. 3. No. 3. P. 323–351.
81. Siaroff A. Comparative presidencies : The Inadequacy of the Presidential, Semi-Presidential and Parliamentary Distinction / Alan Siaroff. *European Journal of Political Research*. 2003. Vol. 42. No. 3. P. 287–312.

82. Simovic D. The Definition of Semi-Presidential Regime – Reformulated / Darko Simovic. VII World Congress of the International Association of Constitutional Law. Athens, June 11–15, 2007.
83. Skach C. Borrowing Constitutional Design : Constitutional Law in Weimar Germany and the French Fifth Republic / Cindy Skach. Princeton and Oxford : Princeton University Press, 2005. 151 p.
84. Spac P. Slovakia. In Search of Limits / Peter Spac. Hlousek V. Presidents above Parties? Presidents in Central and Eastern Europe, Their Formal Competencies and Informal Power / Vit Hlousek. Brno: Masarykova univerzita, 2013. S. 121–142.
85. Steffani W. Semi-Präsidentialismus : ein eigenständiger Systemtyp? Zur Unterscheidung von Legislative und Parlament / Winfried Steffani. *Zeitschrift für Parlamentsfragen*. 1995. Vol. 26. No. 4. P. 621–641.
86. Veser E. Semi-Presidentialism – Duverger’s Concept : A New Political System Model / Ernst Veser. *Journal for Humanities and Social Sciences*. 1997. Vol. 11. No. 1. P. 39–60.
87. Vodicka K. Politický systém České republiky. Historie a současnost / Karel Vodicka, Ladislav Cabada. Praha: Portal, 2003. 488 s.
88. Wiatr J. Europa pokomunistyczna. Przemiany państw i społeczeństw po 1989 r. / Jerzy Wiatr. Warszawa: Scholar, 2006. 419 s.
89. Wintr J. Principy českého ústavního práva / Jan Wintr. Plzeň: Ales Cenek, 2013. 259 s.
90. Wintr J. Principy českého ústavního práva s dodatkem principu práva evropského a mezinárodního / Jan Wintr. Praha: Eurolex Bohemia, 2006. 272 s.